

İSLÂM TARİHİNDE OKUMA-YAZMA EKSENİNDE ARAPÇANIN GELİŞMESİNE KATKI YAPAN KADINLAR

The Women Who Contributed To Arabic Development
In Terms Of Literacy In Islamic History

Nusrettin BOLELLİ¹

ÖZET

İslam'ın başlangıcında Arap yarımadasında okuma-yazma çok yaygın olmadığı için okuma-yazma bilen kadınların sayısı da çok azdı. İslam dini, erkek-kadın ayırımı yapmadan bütün Müslümanlara okuma-yazma öğrenmeyi teşvik etmiştir. İslam'ın ortaya çıkmasıyla eğitim müesseseleri kurulmuş ve İslam tarihi boyunca çok sayıda erkek ve kadın yazı öğrenmiş, hattâtlık yapmıştır. Bazı kadınlar, eserler telif etmiş, bazıları tekkelerde ve medreselerde hocalık yapmıştır. Bazıları şiir divanlarını yazmış, bazı hattât kadınlar, çeşitli hat stilleriyle yazı yazmayı öğrenmiş, muhtelif kitapları istinsah etmişler ve böylece Arapçanın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Anahtar kelimeler: Okuma-yazma, hat, kadın, hattâtlık.

ABSTRACT

In the beginning of Islam, in Arabia, since literacy was not very common, the number of literate women were very few. Islam, as a religion, enhances all the muslims, without any sexual discrimination, to learn how to read and write. During the history of Islam, many women have learned how to write and occupied with calligraphy. Some women wrote books, some taught at tekkas and madrasahs. Some wrote poetry collections, some calligrapher women learned how to write in various calligraphic styles, and wrote various books through which contributed significantly to Arab writing.

Keywords : Literacy, writing, women and calligraphy.

GİRİŞ

Bu araştırmada İslam'dan önce Arapların okuma-yazma durumu incelenmiştir. İslam dini ile Araplarda okuma-yazma bilenlerin sayısının arttığı, bazı kadınların okuma-yazma ekseninde Arapçanın gelişmesine dair katkıları belirlenmiştir. Bu makalede okuma-yazma öğrenen ve Arapçanın gelişmesinde katkıda bulunan hattâtlık yapan önemli kadınlar tespit edilerek İslam medeniyetinin temel taşlarından biri olan okuma-yazma nasıl geliştiği belirlenmeye çalışılmıştır. Üç ana bölümden oluşan araştırmanın birinci bölümünde İslam'dan önce Araplarda okuma-yazma oluşmaktadır.

I. İslam'dan önce Araplarda Okuma-Yazma:

İslâm'dan önce okuma-yazma bilen Arapların sayısı çok azdı.² Mekkeliler arasında okuma-yazma bilenlerin sayısı Medinelilerden daha fazla idi.³ Araplar, önceleri Güney Arabistan'da

¹ Yrd. Doç. Dr. Bingöl Üniv. İlahiyat Fakültesi, nusret.bolelli@hotmail.com

gelişmiş "Müsned" denilen bir yazı kullanmışlardır. Sonra "Müsned" in yerini, bugüne kadar gelen Arap yazısı aldı.⁴ Okuma-yazma yaygın olmadığı gibi yazı malzemeleri de; çanak, çömlek kırıntıları, taş, tahta levhalar, kemikler, kumaşlar, bilhassa mektup ve tamimlerde deri⁵ parşömen ve papirüs gibi ilkel maddelerden ibaretti.⁶

Cahiliye döneminde önemli eğitim ve öğretim müesseseleri de yoktu. Ancak bazı kaynaklar, Cahiliye devrinde çok az miktarda mahalle mekteplerinin bulunduğunu ve bu mekteplerde çocuklara yazı, şiir ve Arap tarihi öğretiltiğini belirtiyorlar.⁷

II. İslam'ın İlk Döneminde Okuma-Yazma:

Hz. Peygamber (s.a.), Arapların okuma-yazma ve hesap bilmeyen bir ümmet olduklarını ifade etmiştir.⁸ İbn Hacer, bu hadisin şerhinde okuma- yazmanın Araplarda çok az ve nadir olduğunu belirtmiştir.⁹ Başlangıçta Araplarda kağıt ve diğer yazı malzemeleri yoktu. Ancak daha sonra ipek ve kamıştan imal edilen kâğıdın bollaşması üzerine Halife Harun er-Reşid'in (öl.194/809), çıkardığı bir ferman ile yazı malzemesi olarak kâğıdın kullanılmasını emrettiği kaynaklarda zikredilir.¹⁰

Okuma-yazmanın hızla gelişmesi ve yayılması İslâmiyet ile başlamıştır. Nitekim Bedir savaşında esir edilen müşriklerden esaretten kurtuluş fidyesi olarak 4000 dirhem civarındaki fidyeyi ödeyemeyen ve okuma-yazma bilen her müşrik, fidyeye yerine Medinelî Müslüman çocuklardan on kişiye okuma-yazma öğretti. Zeyd b. Sâbit de Bedir esirlerinden okuma yazmayı öğrenenlerden biridir.¹¹

Daha sonra Müslümanlar, Medine'deki dokuz camide Kur'an-ı Kerimi, İslâm prensiplerini, okuma-yazmayı öğreniyorlardı. Okuma-yazma bilen Müslümanlar, bilmeyen kardeşlerine karşılıksız olarak öğretiyorlardı.¹²

Yüce Allah'ın; "Ey iman edenler! Belli bir vade ile karşılıklı borç alış-verişinde bulunduğunuz vakit onu yazın. Hem aranızda doğruluğuyla tanınmış yazı bilen biri, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın da yazsın..." şeklindeki emri,¹³

III. Kadınlarda Okuma-Yazma:

Hz. Peygamberin teşviki ve Müslümanların gayretiyle İslâm tarihi boyunca birçok kadın okuma-yazmayı öğrenmiş ve çok miktarda hattât, hadisçi, fıkıhçı, şâir, edibe ve kıraat âlimi kadın

²) İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I-VIII, Beyrut, ts., III, 531; Belâzûrî, *Futûhu'l-büldân*, (thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ- Ömer Enîs et-Tabbâ), Beyrut, 1987, s. 660- 664.; Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li ahkâmul-Kur'an*, XX, Beyrut, 1985, XX, 121-122.

³) İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 22; Belâzûrî, *Futûhu'l-büldân*, s. 660- 664.

⁴) M. Ferid Vecdî, *Dâiretu'l-Me'ârif*, I-VIII, Beyrut, 2005, III, 722; es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-edeb*, Beyrut, 2005, s. 440-441, 543.

⁵) Hamidullâh, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, Beyrut, 1983, s.102, 108, 137, 141, 147, 162, 225, 374, 408, 715; Corcî Zeydân, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (Trc. Zeki Megamiz), İstanbul, 1973, III, 107.

⁶) Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul, 1984, Fedâilu'l-Kur'an 3; Tirmizî, Ebû İsmâ, *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul, 1987, Tefsir 9/18; ed-Dânî, Ebu 'Amr Osman b. Sa'îd, *el-Mukni' fî resmî'l-mesâhifi'l-emsâr*, Kahire, 1987, s. 14, 16; es-Süyûtî, Celaleddin Abdur-rahman, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Mustafa Dîb el-Buğa), Beyrut, 1996, I, 171, 185-186; Kalkaşandî, Ahmed b. Ali, *Subhu'l-a'sâ fî sına'ati'l-inşâ*, Beyrut, 1987, II, 515; Mahmûd Hâce Hüseyin, *Târihu'l-kitâbeti'l-'Arabîyye ve tatavvurihâ ve üsûlü'l-implâi'l-'Arabî*, Dımaşk, 2004, II, s. 289; *İslâm Ansiklopedisi*, I, 498-512; *Küçük İslâm Ansiklopedisi*, II. fasikül, s.139-140.

⁷) Cevad Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, Beyrut, 1968, VIII, 291-297; Râğıb el-İsfehânî, *el-Eğânî*, Beyrut, 1986, II, 101-102; Belâzûrî, *Futûhu'l-büldân*,. 459.; es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-edeb*, s. 441; 'Accâc, Muhammed el-Hatîb, *es-Sünnetu kable't-tedvîn*, Kahire, 1383/1963, s. 295.

⁸) Buhârî, Kahire, 1987, s. 14, 16; Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, (thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), İstanbul, 1981, Siyâm 15; Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul, 1984, Savm 4; en-Nesâî, Ebu Abdurrahmân, Ahmed b. Şu'ayb, *es-Sünen*, Beyrut, ts., Siyâm 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut, 1984, III, 43, 52, 122, 129.

⁹) İbn Hacer, el-Askalânî, Şihâbeddîn, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, 1982, IV, 101-102.

¹⁰) Kalkaşandî, *Subhu'l-a'sâ fî sına'ati'l-inşâ*, II, 515; Corcî Zeydân, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, III, 107.

¹¹) İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 22; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 247.

¹²) es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-edeb*, s. 543; 'Accâc, *es-Sünnetu kable't-tedvîn*, s. 299.

¹³) Bakara suresi, 2/282.

yetiştirilmiştir. Bu araştırmamda, tesbit edilebilen bazı hattât hanımların biyografisi kronolojik olarak verilecektir.

A. Okuma-yazma bilen kadınlar:

İslâm'ın ilk döneminde, okuma-yazma bilen erkeklerin sayısı az olduğu gibi, okuma-yazma bilen kadınların sayısı da çok azdı. Belâzûrî, okuma-yazma bilen 17 erkekten bahsederken okuma-yazma bilen kadınların sayısının bir elin parmakları kadar olduğunu belirtmiştir.¹⁴

İslâmiyet geldikten sonra Kur'an-ı Kerim'de okuma-yazmayı öğrenme emredildi.¹⁵ Bazı ayetlerde de yazıya, kaleme¹⁶ ve yazı malzemesiyle yemin edildi.¹⁷ Hz. Muhammed (s.a.)'de erkek ve kadın ayırımı yapmadan okuma-yazmayı öğrenmeyi teşvik etmiştir.¹⁸

Değişik rivayetlerde nakledildiğine göre Hz. Ömer'in kızı ve Peygamberimizin hanımı Hz. Hafsa (ö.45/665), cahiliye devrinde okuma-yazma bilen eş-Şifâ el-'Adevîyye'den okuma-yazmayı öğrenmiştir. Peygamberimiz, Hafsa ile evlendikten sonra eş-Şifâ'dan, Hafsa'ya yazıyı öğrettiği gibi, afsun (karınca duasını da) öğretmesini istemiştir.¹⁹

Müslüman kadınlar içinde; 'Ukbe kızı Ümmü Gülsüm (H.I.asır) yazıyı biliyordu. Sa'd kızı 'Aîşe (H.I.asır), babasının kendisine yazıyı öğrettiğini belirtmiş. el-Mikdâd'ın kızı Kerime (H.I.asır) de yazabiliyordu.²⁰ Bazı sahabe Rabi' kızı Ümmü Sa'd (H.I.asır)'dan okuma-yazma öğreniyorlardı. Ve söz konusu hanım, sahabe'nin yazı hatalarını düzeltiyordu.²¹

Hz. Ümmü Seleme (ö.59/679), yazıyı bilmemekle birlikte okuyabiliyordu. Hz. Aîşe (ö.58/678) de, Kur'an-ı okuyabiliyordu. Fakat yazı yazamıyordu.²²

Ancak bazı Araplar, Câhiliye döneminden kalan geleneğin etkisinde kalarak, İslâm'ın ilk yıllarında kadınların eğitimini ve öğretimini hoş karşılamıyorlardı.²³

Daha sonra İslâm âleminde okuma-yazma bilen kadınların sayısı çoğaldı. Hattâ bazı kadınlar saraylarda sekreterlik yaptılar.

Endülüs, Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra bilhassa Kurtuba'da çok miktarda Müslüman kadın, en yüksek ilmî seviyeye ulaştı. Onlardan bazıları zamanın Halifesinin sarayında; nahiv, şiir, hesap ve diğer ilimleri öğrendiler, ilmî toplantılara katıldılar. Halife, özel mektuplarını "el-Kâtibe" unvanıyla meşhur olan Fatma bintu Hasan b. el-Akra'a yazdırıyordu.²⁴

'Abdu'l-vâhid el-Merrâkişî'nin verdiği bilgiye göre Kurtuba'daki "er-Rabedü's-şarkî'de= doğu mahallesinde" tamamı Kûfî hatla Mushaf'ları yazan 170 kadın bulunuyordu.²⁵ *Nafhu'ttîb*'de

¹⁴) Belâzûrî, *Futûhu'l-buldân*, s. 660-662; el-Cezâirî, Ebu Bekir, *el-Mer'etu'l-müslime*, Beyrut, 1987, s. 77; Şelebi, Ahmed, *Târihu't-terbiyeti'l-islâmiyye*, Kahire, 1982, s. 332; İA, I, 499; Mehmet Dağ- Hıfzurrahmân, *İslâm Eğitim Tarihi*, Ankara, 1974, s. 162-163.

¹⁵) 'Alak suresi, 96/1, 3.

¹⁶) Kalem suresi, 68/1.

¹⁷) Tûr suresi, 52/2-3.

¹⁸) İbn Mace, Ebu Abdillah el-Kazvînî, *es-Sünen*, (thk. Muhammed Fuad Abdulkaki), Kahire, 1952, Mukaddime, 17.

¹⁹) İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 84; *Ebü Dâvûd*, Tıbb 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 286, 372; Belâzûrî, *Futûhu'l-buldân*, s. 661; Komisyon, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-ehâdisi'n-nebevî*, VIII, 119; Abdullah Şehhâte, *el-Mer'etu fi'l-islâm beyne'l-mâzî ve'l-hâdir*, Mısır, 1977, s. 72; 'Ulvân, Abdullah Nâsih, *Terbiyetu'l-evlâd fi'l-islâm*, I-II, Kahire, 1982, I, 275-277 ; el-Ceberî, Abdulmüte'âl, *el-Mer'etu fi't-tasavuri'l-islâmî*, Kahire, 1984, s. 54; Şelebî, *Târihu't-terbiyeti'l-islâmiyye*, s. 332; 'Accâc, *es-Sünnetu kable't-tedvîn*, s. 300; Mehmet Dağ, *İslâm Eğitim Tarihi*, s. 162-163.

²⁰) Belâzûrî, *Futûhu'l-buldân*, s. 661-662; Şelebî, *Târihu terbiyeti'l-islâmiyye*, s. 332; el-Ceberî, *el-Mer'etu fi't-tasavuri'l-islâmî*, s. 54-55; Abdullah Şehhâte, *el-Mer'etu fi'l-islâm*, s.76-77; Ahmed Emin, *Fecru'l-islâm*, Beyrut, 1975, s. 141; Dağ Mehmet, *İslâm Eğitim Tarihi*, s. 163.

²¹) İbnü'l-Esir, İzzeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsüdü'l-ğâbe*, I-VIII, (thk. Muhammed İbrahim el-Bennâ -Muhammed Ahmed 'Âşûr), Beyrut, 1982, VIII, 338; el-Ceberî, *el-Mer'etu fi't-tasavuri'l-islâmî*, s. 163.

²²) Belâzûrî, *Futûhu'l-buldân*, s. 662; el-Ceberî, *el-Mer'etu fi't-tasavuri'l-islâmî*, s. 54; Ahmed Emin, *Fecru'l-islâm*, s. 141; Şelebî, *Târihu't-terbiyeti'l-islâmiyye*, s. 332; Dağ Mehmet, *İslâm Eğitim Tarihi*, s. 163.

²³) Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XX, 121-122; el-Câhiz, Ebu Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I-III, Beyrut, ts., II, 92; el-Meydânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Muhammed, *el-Emsâl*, I-II, (thk. Na'im Hüseyin Zerkûr), Beyrut, 1988, II, 539; Kalkaşandî, *Subhu'l-a'sâ*, I, 96.

²⁴) Şehhâte, *el-Mer'etu fi'l-islâm*, s. 83; Kehhâle, Ömer Rıza, *A'lâmu'n-nisâ*, I-V, Beyrut, 1982, IV, 41-42.

²⁵) Şehhâte, a.g.e., s. 82.

verilen bilgiye göre Kurtubâ vilayetinde yirmi bir tane "**er-Rabed**=dış mahalle" bulunuyordu.²⁶ Bu konuda bazı örnekleri vermekle yetineceğiz.

B. Okuma –Yazma Öğreten kadınlar:

ÜMMÜ'D-DERDÂ es-SUĞRÂ (HÜCEYME el-VESÂBİYYE) (ö. 81/700 den sonra)

Bazı kaynaklarda belirtildiğine göre tabiinden olan Ümmü'd-Derdâ, okuma-yazma öğrettiği talebenin alıştırma yapması için bir levhaya hikmetli bir takım sözler yazmıştır.²⁷ Bu bilgiden hareketle Ümmü'd-Derdâ'nın okuma-yazma bildiğini ve talebelerine öğrettiğini söyleyebiliriz.

FATMA (ö. H. IV. asır)

Fatıma

Yazdığı mektuplar, zamanın âlimleri tarafından beğeniliyordu. Onun çeşitli sanat ve ilim dallarına ait birçok kitabı bulunuyordu.²⁸

MÜZNE (ö. 358/969)

Müzne, Halife el-Emir en-Nâsır li Dinillâh ve Halife el-Hakem b. Abdurrahman'a (ö.350/961) sekreter olarak hizmet yapmıştır. Müzne, İslâmî tesettüre tam riâyet ederek bu vazifeyi yürütüyordu. Müzne, hat sanatında çok üstün olup, en güzel yazı yazan cariyeler hanımlardan biri idi. O, 358/969 da vefat etmiştir.²⁹

HATİCE bintü MUHAMMED b. AHMED (ö.372/982-83)

Hatice, Muhammed b. Ahmed'in kızıdır. O, aslen Horasanlıdır. Babası zamanın meşhurlarından Neysâbur kadısı fakih Ebû Recâ Muhammed b. Ahmed el-Cûzcânî'dir. Hatice, hüsn-ü hat sahibi olup binlerce eseri istinsah ettiği babasından ve birçok âlimden rivâyet edilmiştir. O, faziletli ve takva sahibi bir hanımdı. Yüz yaşını geçmiş iken (372/982-83) yılında vefat etmiştir.³⁰

LÜBNA (veya LANBA) bintü 'ABDULMEVLÂ (ö. 394/1004)

Lübna, Emevî halifesi Hakem b. Abdurrahman el-Müstensır Billâh (ö.366/976)'ın, sekreterliğini yapmış cariyelerden biridir. O, Endülüslü edibelerden olup, nahiv ilmini, şiir, hesap ve aruzu iyi bilen akıllı ve güzel bir cariyedir. İlmî toplantılara katılırdı. Mükemmel bir hattı vardı. Halife el-Müstensır'ın sarayında ondan daha kıymetli ve muteber bir kimse yoktu. O, (394/1004) te vefat etmiştir.³¹

EBÛ 'ABDULLAH el-KİNÂNÎ'NİN CARİYESİ (ö.H.V. asır)

Kinânî'nin Cariyesi, faziletli, büyük âlim ve edebiyatçı olup yaşadığı asırda ondan daha zarif, güzel sesli, iyi şarkı söyleyen, mükemmel bir hatla yazı yazan ve her ilmî meseleye hemen istişhad eden (delille ispatlayan) bir cariyedir. Ayrıca o, nahiv, Arap dili, aruz, tıp, tabiat bilgisi ve genetik ilmini v.s. biliyordu. Kalkan kullanmayı, mızrak, kılıç ve keskin hançerlerle düello yapabilen hünerli bir cariyedir. O, H.V. asırda vefat etmiştir.³²

²⁶) el-Mekarrî, Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî, *Nafhu't-tib min gusni'l-Endülüsi er-ratib*, I-X, Mısır, 1949, II, 7, 13, 78; Şehhâte, *el-Mer'etu fi'l-islâm*, s. 82.

²⁷) Nevevî, Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *Tehzibul-esmâ ve'l-lugât*, I-II, Beyrut, ts., I/II, 360-361; *Encyclopaedia of Religions and Ethics*, V, 199; Şelebî, *Tarihu't-terbiyeti'l-islâmî*, s. 49.

²⁸) Mehmet Zihnî Efendî, *Meşâhiru'n-nisâ*, I-II, İstanbul, 1879, II, 130; Şehhâte, *a.g.e.*, s. 83.

²⁹) İbn Başkuvâl, Ebu'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik, *es-Sıla fi târihi eimmeti'l-Endülüsi ve üdebâihim ve muhaddisihim ve fukehâihim ve üdebâihim*, I-II, Madrid, 1883, II, 631-632; Kehmâle, *A'lâmu'n-nisâ*, V, 49; el-Ceberî, *el-Mer'etu fi't-tasavvuri'l-islâmî*, s. 60; Ahmed b. Yahya b. Ahmed ed-Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis fi târihi ricâli Endülüsi*. I-IV, Kahire, 1967, I, 546.

³⁰) Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 405; Müstekimzâde, Süleyman Sa'deddin, *Tuhfe-ı Hattâtîn*, İstanbul, 1928, s. 200; Kehmâle, *A'lâmu'n-nisâ*, I, 341.

³¹) İbn Başkuvâl, *es-Sıla*, II, 631; es-Suyûtî, Celaleddin Abdurrahmân, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, I-II, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Beyrut, 1384/1964, II, 269; Ahmed ed-Dabbî, *Buğyetu'l-multemis*, s. 546; Zirikî, Hayreddin, *el-A'lâm*, I-VIII, Beyrut, 1984, V, 239; Kehmâle, *A'lâmu'n-nisâ*, IV, 287; Müstekimzâde, *Tuhfe*, s. 370; Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 177; el-Ceberî, *el-Mer'etu fi't-tasavvuri'l-İslâmî*, s. 60; Şehhâte, *el-Mer'etu fi'l-islâm*, s. 83.

³²) İbn 'İzârî, *el-Beyânu'l-Mağrib*'den naklen Kehmâle, *A'lâmu'n-nisâ*, III, 235.

FATMA bintü ZEKERİYA b. ABDULLÂH eş-ŞEBLÂRÎ (ö. 427/1036)

Zekeriya'nın kızı olan Fatma, güzel yazı yazan büyük bir hattât idi. O, birçok hacimli kitabı istinsah etmiş ve 94 yaşında iken (427/1036) tarihinde vefat etmiştir.³³

FATMA bintü'l-HASAN b. ALÎ b. AKRA' el-KÂTİBE (ö. 480/1087)

Fatma, Hasan b. Ali el-Bağdâdî'nin kızıdır. O, aslen Bağdatlıdır. İbnu'l-Bevvâb diye meşhur olan Bağdatlı hattât Ali b. Hilâl (ö. 423/1032)'in stiline göre en güzel yazı yazan hanımlardan biridir.

ez-Zehebî, "*Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*" isimindeki kitabında onun hakkında şöyle demiştir: "Onun hattı darbı mesel olmuştur. Halife'nin Rumlarla yaptığı anlaşma metnini o yazmıştır."³⁴

O, ilk Selçuklu veziri 'Amidülmülk Ebû Nasr el-Künderî Muhammed b. Mansur (ö.456/1064)'a bir sayfa yazıyı güzel hattıyla yazdı. Vezir, karşılığında ona 1000 (bin) dinar verdi. Fatma, Ebû Ömer b. Abdulvâhid b. Abdullah b. Mehdî ve diğerlerinden hadis rivayet etmiş ve bir çok talebeye hadis dersini vermiştir. O, (480/1087) de Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁵

SAFİYYE bintu ABDULLAH er-RABBÎ (ö. 417/1026)

Safiyye, Abdullah er-Rabbî'nin kızı olup Endülüslü şâir, edebiyatçı ve hüsn-ü hat yazan bir hanımdı.

Safiyye, 30 yaşına varmamışken genç yaşta (417/1026) de vefat etmiştir.³⁶

VERKÂ bintu YENTÂB (ö. 540/1145 ten sonra)

Verkâ, Yentâb'ın kızı olup aslen Endülüslü Tulaytile (bugünkü ismi Toledo) kenti halkındandır. O, Fas şehrinde ikâmet etmiştir. O, edebiyatçı, şâir, salih, Kur'an hafızı ve mükemmel bir hatla yazı yazan hattât bir hanımdı.³⁷

SİTTU'R-RİDÂ bintu NASRULLÂH b. MES'ÛD (ö. H.VI.asır)

Sittu'r-Rıdâ, Nasrullâh b.Mes'ûd'un kızı olup meşhur hattât hanımlardandır. O, İbnu'l-Bevvâb stiline göre güzel bir hat yazıyordu. Hadisleri de rivâyet etmiştir.

Sittu'r-Rıdâ, (567/1171) tarihinde hala yaşıyordu.³⁸

BÎ-DEST bintu HÜDÂVERDÎ (ö. H.VI. asır)

Bî-dest, Hüdâverdî'nin kızı olup rivâyete göre (576/1180-81) tarihinde İskenderiye'de (veya Kahire'de) doğmuş bir kadındır. Yaratılıştan iki eli olmadığı halde o, iki ayağıyla çok mükemmel yazılar yazmış. Birçok hat hocasının takdirine mazhar olup bol miktarda para kazanmıştır. Bî-dest, H.VI. asırda ölmüştür.³⁹

ZEYNEB CEHEDE bintu AHMED b. el-FEREC el-İBERÎ (ö. 574/1178)

Zeyneb Cehede, Ahmed b. el-Ferec'in kızıdır. Dedelerinden biri iğne ticaretiyle meşgul olduğu için kendisine "**el-İberî =iğneci**" denilmiştir. Zeyneb, âlim ve faziletli olup devrinin hattâtları arasında sayılır. Zeyneb, (574/1178) tarihinde vefat etmiştir.⁴⁰

³³) İbn Başkuvâl, *es-Sıla*, II, 633-634; Kehlâl, *A'lâmu'n-nisâ*, IV, 58; Okiç, Muhammed Tayyib, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, Ankara, 1984, s. 56.

³⁴) Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddîn, *Siyeru a'lâmi-nubelâ*, I-XXV, (thk. Şu'ayb el- Arnâvud ve diğerleri), XVIII, 480-481; Okiç, *a.g.e.*, s. 55.

³⁵) A.g.e. aynı yerler; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntezam*, I-IX, Beyrut, 1987, IX, 40; Zehebî, *el-İber*, I-IV, Beyrut, 1985, III, 296; İbnu'l-Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XIV, Beyrut, 1977, XII, 134; İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felâh 'Abdulhayy, *Şezerâtü'z-zeheb*, I-VIII, Beyrut, 1979, III, 365; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 130; Kehlâl, *A'lâmu'n-nisâ*, IV-41-42.

³⁶) Ahmed ed-Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, s. 443; Kehlâl, *A'lâmu'n-nisâ*, III, 340.

³⁷) Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 114; Kehlâl, *A'lâmu'n-nisâ*, V, 284.

³⁸) es-Safedî, Selaheddin Halil Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, I-XXIV, Beyrut, 1979, XV, 118; Kehlâl, *A'lâmu'n-nisâ*, II, 154.

³⁹) İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-zâhire*, I-IX, Kahire, 1963, VI, 86; Müstekîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 144; Mehmet Zihni, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 399.

⁴⁰) Şevket Rado, *Türk Hattâtları*, İstanbul, ts., s. 28; Habib Efendi, *Hat-u Hattâtân*, Dersaadet, H. 1305, s. 48.

ŞÜHDE bintu AHMED b. el-FEREC b. ÖMER el-İBERÎ (ö. 574/1178)

Şühde, Ebu Nasr Ahmed'in kızıdır. O, fıkıhçı, hadisçi ve hüsn-ü hattıyla tanınmış asrının meşhur hanımlarından biridir. Aslen Dinever'lidir. Bağdat'ta doğmuş. Hadis rivayetinde bulunmuştur. Çok sayıda hadis kitabını ve cüz'ünü ve diğer sahalarla ilgili kitapları okumuştur. Birçok hadisçi ondan semâ yoluyla hadis dersini almıştır. Hadis, fıkıh ve kelamla ilgili çok sayıda risale te'lif etmiştir. Yaşadığı asırda onun ilmî şöhreti yaygındı. Güzel yazı yazdığı için "**el-Kâtibe**" diye meşhur olmuştu.

Şühde, (574/1178) tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.⁴¹

FATMA bintu MUHAMMED b. AHMED es-SEMERKANDİYYE (ö. H. VI./M. XII.)

Meşhur bir Hanefi fakihî olan Muhammed b. Ahmed'in kızı Fatma, aynı zamanda hüsn-ü hat sahibiydi. Yaşadığı asırda Halep ve Semerkant'ta onun hattının benzeri bulunmuyordu. Verdiği fetvaları, kendi hattı ile yazıyordu. Babası ve kocası el-Kâsânî de onun fetvalarının altını imzalıyorlardı.

Fatma, M.XII. asırda vefat etmiştir.⁴²

FATMA bintu AHMED b. ALÎ es-SA'ÂTÎ (ö. H.VII.asır M.XIV. asır)

Fatma, kadın hattâtlardan olup Bağdatlıdır. O, Usulu'l-Fıkıh'dan "*Kitâbu'l-Bedâi*" ve fıkıhtan "*Mecme'u'l-bahreyn*" müellifi Ahmed es-Sâ'âtî'nin kızıdır. Babasından fıkıh, yazı ve hüsn-ü hat öğrenmiştir. Babasından "*Mecme'u'l-bahreyn*" fıkıh kitabını okuyarak öğrendikten sonra kendi el yazısıyla bu kitabı istinsah etti. Fatma, sözkonusu kitabı güzel bir ta'lik yazısıyla yazmıştır.

Fatma, H.VII. asırda vefat etmiştir.⁴³

PADİŞAH HATUN bintu MUHAMMED b. HAMÎD TÂBENGU (ö. 695/1296)

Muhammed kızı Padişah Hatun, Karahıtaylılar devletinde yaşamıştır. Babası, Muhammed, Sultan Kutbeddin adıyla bu devletin sultanı olmuştur. O, son derece güzel, hüsn-ü hat sanatına aşina ve becerikli bir şâir idi. Padişah Hatun, Yâkûtî ekolü hattıyla mushaflar yazmıştır.

O, Burak Hacıb'in kız tarafından torunu olan Keyhatun b. Abka b. Hülâgu el-Cengizî'nin hanımıdır. Kardeşi Sultan Celaleddin'i öldürüp yerine kraliçe olarak geçmiştir. Kırmân'da 4 sene âdil bir sultan oldu. Sonra Padişah Hatun, (695/1296) tarihinde kısas yoluyla öldürüldü.⁴⁴

HATİCE bintu MUHAMMED b. MAHMUD el-MÜFTÎ b. el-MERÂTİBÎ ÜMMÜ MUHAMMED (ö. 699/1300)

Hatice, Muhammed b. Mahmud'un kızıdır. O, İbn ez-Zebidî'den hadis rivayet etmiş, nahiv ilmini de okumuştur. Bir gurup hocadan ders alarak mükemmel hat öğrenmiştir.

Hatice, (699/1300) de Cemâdiyelûla ayında el-Cebel'de vefat etmiştir.⁴⁵

FATMA bintu 'ALEMUDDÎN el-BERZÂLÎ (ö. 731/1330)

Fatma, meşhur 'Alemuddîn el-Berzâlî'nin kızıdır. O, çok ibâdet eden hayırsever bir hanımdı. Birçok hocadan semâ yoluyla hadis rivayet etmiştir. Sittu'l-Vüzerâ'dan "*Buhârî*"'yi okumuş, hüsn-ü hat öğrenmiş ve birçok kitabı istinsâh etmiştir.⁴⁶

⁴¹) İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddin b. Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-a'yân fî enbâi ebnâi 'z-zemân*, I-VIII, (thk. İhsan Abbâs), II, 477-478; Yâfî'î, *Mirâtu'l-cinân* ve *i-bratu'l-yakazân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, I-XII, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1984, VIII, 352; Zeyneb Fevvâz, *ed-Durru'l-mensûr fî rabbâti'l-hudûr*, I-II, Kahire, 1894, II, 7; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 178; el-Ceberî, *el-Mer'etu fî't-tasavuri'l-islâmî*, s. 60-61; Zehebî, *el-İber*, IV, 220; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, IV, 248; Kehhâle, *A'lâmu'n-nisâ*, II, 309-312; DİA, XII, 225.

⁴²) Taşköprüzâde, *Miftâhu's-se'âde*, I-III, Kahire, 1968, II, 247; Kehhâle, *A'lâmu'n-nisâ*, IV, 94-95; Müstekîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 362- 363; Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 128-129; Zeyneb Fevvâz, *ed-Durru'l-mensûr*, II, 172.

⁴³) Müstekîmzâde, *a.g.e.*, s. 363 ; Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 118; Kehhâle, *A'lâmu'n-nisâ*, I, 27.

⁴⁴) Müstekîmzâde, *a.g.e.*, s. 145 ; Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 396-397; Kehhâle, *A'lâmu'n-nisâ*, I, 107.

⁴⁵) İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-zâhire*, VIII, 193; Zehebî, *el-İber*, III, 398; a.mlf., *Tezkiretu'l-huffâz*, I-IV, Beyrut, 1376/ 1956, IV, 1487; Kehhâle, *A'lâmu'n-nisâ*, I, 343.

⁴⁶) Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 122; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, V, 97; Kehhâle, *A'lâmu'n-nisâ*, IV, 91.

SİTTÜ'L-VÜZERÂ bintu MUHAMMED b. ABDULKERİM (ö.737/1336-37)

Sittü'l-vüzerâ, Muhammed b. Abdulkерim'in kızıdır. O, hem Hanefî fıkhnı, hem de hüsn-ü hattı iyi bilen bir hanımdı. Sittü'l-Vüzerâ, Hüsn-ü hattı, Kur'an-ı Kerimi ve fıkhnı babasından öğrenmiştir.

Sittü'l-vüzerâ, 77 yaşında iken (737/1336-37) de vefat etmiştir.⁴⁷

FATMA bintu ABDÜLKADİR b. MUHAMMED b. OSMAN el-HALEBİYYE (ö. 966/1558)

Fatma, 'Abdülkadir'in kızıdır. O, Kureymizân kızı olarak şöhret bulmuştu. O, Halepli tasavvufçu ve hattât bir hanımdır. "el-Âdiliyye" ve "ed-Deccâciyye" tekkelerinin şeyhliğini yapmıştır. Yaşadığı asırda Halepteki kadınların hanımefendisiydi. Çok güzel hattı olan, fasih konuşan, iffetli ve zâhid bir hanımdı. O, çok miktarda kitap istinsah etti. Şeyh Kemâleddin Muhammed b. Cemâleddin el-Erdebilî ile evlendi ve kocasından ders aldı. Fatma, (966/1558) de vefat etmiştir.⁴⁸

FATMA bint AHMET PAŞA (ö. H. XIII./ M. XIX. Asır)

Fatma, Trabzon valisi Ahmet Paşa'nın kızı olup Hicrî 1258 senesinde Trabzon'da doğdu. Önce babasının sarayında eğitildi. Daha sonra Hafız Efendi okulunda Türkçe, Farsça ve Kur'ân derslerini alarak eğitimini sürdürdü. Sonra babasının tayini Doğu Rumeli'ye çıkınca, babası onu yetiştirmek ve diğer ilimleri öğretmeleri için iki özel hoca tayin etmiş. Fatma, hem Arap hattını, hem de aruz ilmini iyice öğrenmiş. Türkçe ve Farsça birer divan yazmış. Nihayet M. XIX asırda vefat etmiştir.⁴⁹

HALİME bintu MEHMET SADIK (ö. H. XII. asır)

Halime, İstanbullu hattât hanımlardandır. Hocası, Seyyid Mehmet Hilmi Efendi idi. Halime, H.1167 de icâzetnâme aldığı zaman henüz on iki yaşında idi. O, H.1169 da çok mükemmel hüsn-ü hat öğrenmiş. Yazdığı bir kıt'a dolayısıyla meşhur hattât Muhammed Râsim ona icâzet vermiş.⁵⁰

ANİ FATMA HATUN (ö. 1122/1710)

O, İstanbul edîbelerindendir. Şâir ve hattât bir hanımdı. Ani Fatıma mahlası ile bir divanı olup yaşadığı asırda hüsn-ü hattı ile şöhret kazanmıştı.⁵¹

'ÂBİDE bintu MUHAMMED el-CÜHENİYYE (ö. H. XII. asır)

'Abide, Muhammed el-Cühenî'nin kızıdır. O, vezir Ömer b. Şirez adında bir zâtın zevcesiydi. Hattât, faziletli ve şâir bir hanımdı.⁵²

FATMA bintu İBRAHİM (ö. H. XII. asır)

Fatma, İbrahim'in kızıdır. Müstekîm-zâde Süleyman Efendi'nin hala oğlu ve meşhur hattât Tokatlı Mahmud Efendi'nin eşidir. O, kocasından nesih, sülüs ve celî kalemleri meşk ederek icazet almıştır.⁵³

ESMÂ -İBRET- bintu AHMED AĞA (ö. H. XIII. /M. XIX asır)

Esmâ -İbret-, Ahmed Ağa'nın kızıdır. İstanbulludur. Meşhur hattâtlardan Mahmud Celâleddin'in zevcesidir. O, hüsn-ü hattı kocasından öğrenmiş ve meşhur erkek hattâtlar düzeyinde güzel hatla yazı yazmayı başarmış ve şaşılabacak kadar güzel yazması ona "İbret" lakabını kazandırmış, sonunda tamamen hocasının hattına benzeyen bir stil ile yazı yazmıştır. Hattâ Celâleddin'in birçok şeyi ona yazdırıp kendisi sadece altına imza koyduğu da söylenmektedir.

⁴⁷) Müstekîmzâde, a.g.e., s. 224; Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 421; Kehhâle, *A'lâmu'n-nisâ*, II, 174.

⁴⁸) Ğazzî, Necmeddin Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibu's-sâire*, I-III, (thk. Halil el-Mansur, Beyrut, 1997, II, 235; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VIII, 347; Zirikli, *el-A'lâm*, V, 131; Kehhâle, *A'lâmu'n-nisâ*, V, 74.

⁴⁹) Zeyneb Fevvâz, *ed-Durru'l-mensûr*, II, 272-273.

⁵⁰) Müstekîmzâde, *Tuhfe*, s. 190; Şevket Rado, *Türk Hattâtları*, s. 157. Kehhâle, *A'lâmunnisâ*, I, 292; Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 404.

⁵¹) Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, I, 19; Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, I, 15, II, 130. Müstekîmzâde, *Tuhfe*, s. 363.

⁵²) Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XVI, 551; Müstekîmzâde, *Tuhfetu'l-Hattâtın*, s. 238; Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 27-28; Kehhâle, *A'lâmunnisâ*, III, 198-199.

⁵³) Müstekîmzâde, a.g.e., s. 364; Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 116.

Esmâ'nın kendi hattı ve imzasıyla yazmış olduğu 1222 tarihli bir levhası Hamidiyye türbesinde asılıdır.⁵⁴

HÂFIZA bintu MUHAMMED SA'İD (ö. 1346/1927)

Muhammed Sa'id'in kızı olan Hâfiza, faziletli hattatlardandır. O, nesih ve sülüs hatlarını mükemmel yazıyordu. Babasından hadis rivâyetinde de bulunmuştur. 1346/1927 de Bağdat'ta vefat etmiştir. İmâm-ı A'zam mezarlığında defnedildi. Hâfiza, bazı Kur'an ayetlerini levhalara yazmış ve sonraki nesillere bırakmıştır.⁵⁵

CİLVENÂZ HANIM (ö. XIII/XIX. asır)

Cilvenâz, kimliği tam olarak tesbit edilemeyen kadın hattatlardandır. Yazdığı Hilye-i şerife'de 1257/1841 tarihinde yazdığı bir mısra vardır. Buna göre Cilvenâz'ın M.XIX. asırda yaşamış kadın hattâtlardan biri olduğunu tahmin etmek mümkündür.⁵⁶

ŞERİFE AİŞE SİDDİKA HANIM (ö. H. XIII. /M. XIX? asır)

Şerife 'Aişe Sıddıka Hanım, Osmanlı-Üveys efendiden ta'lik meşk etmiştir. Osman Üveys ile birlikte diğer bir zat, 1232/1817 da Şerife'ye icazet vermişlerdir. İcazet için yazdığı bir kıt'a halâ Topkapı Sarayı müzesindedir.⁵⁷

ŞERİFE AİŞE HANIM (ö. M.XIII. / H.XIX. asır)

Şerife Aişe'nin, Şeyhülislam Zeynelâbidin efendiden 1227/1812 de hat icazetini aldığı yazdığı bir levhadan anlaşılıyor.⁵⁸

EMİNE SERVET HANIM (ö. H. XIII./ M. XIX. asır)

Emine Servet Hanım, Şeyhülislâm Hasan Hayrüllâh efendinin küçük kızıdır. 'Âbidin beyle evlendi. Çocuğu olmadı. Kocasıyla anlaşamadığı için ondan ayrıldı.

Muhsinzâde Abdullâh beyden sülüs, nesih ve celi hatlarını öğrenerek 1289/1817 de icazet aldı. Dokuz tane "**Hilye-i şerife**" yazmıştır.⁵⁹ Emine, "**Çocuğum yoksa da vesile-i rahmet olacak dokuz evladım vardır,**" diyerek yazdığı levhalarla kendini teselli ediyordu.⁶⁰

ZÂHİDE SELMÂ HANIM (ö. 1313/1895)

Zâhîde Selmâ Hanım, Sadrazam Ali Paşa'nın kızıdır. O, 1274/1857 de babasının Bebek'teki yalısında doğdu. Özel hocalardan ilim tahsil etti. Yaratılıştan hüsn-ü hatta meyilli olduğundan dolayı yazıya çalıştı. Bebek'te yalı komşusu olan Kazasker Mustafa İzzet efendiden ta'lik meşk ederek icâzet aldı. Ayrıca ta'lik dışındaki diğer hat şekillerini de iyi yazıyordu.

Bazı levha ve eserleri, cami, tekke ve zâviyelerde bulunur. Zâhîde Selma, 1313/ 1895 te vefat etmiştir. Süleymaniye Camii avlusunda babasının kabri yanına defnedilmiştir.⁶¹

FERİDE HANIM (ö. 1321/1903)

Feride Hanım, Kastamonu âlim ve şâirlerinden Behârzâde Hammâmî Mehmed Râşid efendinin kızıdır. O, 1253/1837 de Kastamonu'da doğdu. Yedi yaşında iken Kur'an-ı hıfzetti. Babasından Arapça ve Farsçayı öğrendi. Sülüs ve nesih meşk etti. Daha sonra şiire heves etti ve babasının şiirlerine nazireler nazmetmeye başladı. Yazıda icazet aldıktan sonra sekiz Mushaf ve Muhammediyye yazdı.

Zaptiye meclisi üyesi Kastamonulu Ali Raif Efendi, Kastamonu'ya giderek Feride hanımla evlendi. Genç yaşta kocasının ve daha sonra babasının vefatından çok etkilendi. O, (1321/1903) tarihinde vefat etmiştir. Kastamonu'daki Yakûb ağa camii avlusunda defnedilmiştir.⁶²

⁵⁴) Mehmet Zihnî, *Meşâhiru'n-nisâ*, II, 394; Kehhâle, *A'lâmunnisâ*, I, 57; İbnü'l-emin, Mahmut Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul, 1970, s. 87-88; Habib Efendi, *Hat-u Hattâtân*, s. 166; Şevket Rado, *Türk hattâtırları*, s. 200, 202.

⁵⁵) Kehhâle, *A'lâmunnisâ*, I, 231.

⁵⁶) İbnü'l-emin, *Son Hattâtlar*, s. 776.

⁵⁷) İbnü'l-emin, *Son Hattâtlar*, s. 833.

⁵⁸) İbnü'l-emin, *Son Hattâtlar*, s. 626.

⁵⁹) **Hilye**: Peygamberimiz Hz.Muhammed (s.a.)'in evsâfi ve bundan bahseden levha ve kitaptır.

⁶⁰) İbnü'l-emin, *Son Hattâtlar*, s. 807.

⁶¹) Habib Efendi, *Hat-u Hattâtân*, s. 250; İbnü'l-emin, *Son Hattâtlar*, s. 626; Şevket Rado, *Türk Hattâtlar*, s. 228-229.

⁶²) İbnü'l-emin, *Son Hattâtlar*, s. 780-781.

MÜŞERREF HANIM (ö. H.XIV./M.XX.asır)

Müşerref hanım, Kadın Han'lı Topbaşzâde Hacı Ahmed Hamdi Efendinin kızıdır. O, 1333/1915 te Kadınhan'da doğdu. 1934 te itibarlı Tüccarlardan Hacı Nazif Çelebi beyle evlendi. İki çocuk sahibi olduktan sonra -anı bir karar üzerine- Kur'an okumaya başladı. Ömrünün son senelerinde hüsn-ü hatta heves ederek zamanın en değerli hattâtlarından Hacı Halim efendiden sülüs öğrenmeye başladı. O, dindâr, merhametli, insaflı, terbiyeli İslam-Türk hanımlarından örnek bir hanımdı. Ahlakça kendisine benzeyen kızlarını da Kur'an hafızlığına ve hüsn-ü hatta çalıştırmıştır.⁶³

ÂDİLE NÜKHET HANIM (ö. M. XX. asır)

Âdile Nukhet Hanım, Nazif Çelebi'nin birinci kızıdır. O, 1937 de İstanbul'un Süleymaniye mahallesinde doğdu. Kur'an-ı hıfzetti. 1952 de değerli dış doktoru Mustafa Selçuk'la evlendi. Yazıya karşı meraklı ve kabiliyetli olduğu için Hattât Halim efendiden ta'lik hattını öğrendi. İbn'ül-Emin'e göre o ev işlerinden boş zaman bulup çalışırsa, değerli hattât olacağı yazılarından anlaşılmıştır.⁶⁴

ÂİŞE SÜTÛDE HANIM (ö. M. XX. asır)

Aişe Sütûde Hanım, Nazif Çelebi'nin ikinci kızıdır. O, 1940 tarihinde İstanbul'un Süleymaniye mahallesinde doğmuş. Annesiyle beraber hac farızasını eda etmiş, Kur'an hafızlığına çalışmıştır. Hüsn-ü hatta karşı hevesli olduğundan Hattât Halim efendiden ta'lik meşk etmiştir. Kısa zamanda güzel yazmayı başarmıştır. İbn'ül-Emin'e göre hat çalışmalarına devam ederse ilerde meşhur hattât kadınlar arasında seçkin bir yer alacaktır. O, edebiyata da meraklı bir hanımdı.⁶⁵

HATİCE GÜZİDE HANIM (ö. M.XX.asır)

Hatice Güzide Hanım, tüccarlardan Nazif Çelebi ve Müşerref hanımın üçüncü kızıdır. 1942 de İstanbul'un Süleymaniye mahallesinde doğdu. Hattât Halim efendiden ta'lik öğrendi. Kısa sürede ilerledi. İki ablasıyla birlikte hüsn-ü hat üzerinde çalıştığı gibi, Tezhîb sanatına da kabiliyeti vardı. İbn'ül-Emin, onun Kur'an hafızlığına da çalıştığını belirtmiştir.⁶⁶

C. Kadınların Okuma-Yazma Yöntemiyle Arapçanın Gelişmesine katkıları:

Bu araştırma ile tespit edildiği gibi, çok sayıda Müslüman kadın, okuma-yazmayı öğrenmiş, talebeler yetiştirmiş, saraylarda kâtiplik yapmış ve çok sayıda Arapça eseri istinsah etmiştir. Bazıları da önemli Hadis kaynakları sayılan “*Sahîhu'l-Buhârî*” ve “*Sahîh-i Müslim*” gibi eserleri talebelerine okutmuştur. Böylece Arapçanın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

SONUÇ

Sonuç olarak, İslam Tarihi boyunca çok sayıda hanım Arapça yazısını ve çeşitli Hatt stillerini öğrenmekle meşgul olmuş ve çok sayıda eser yazmıştır. Arap hattının gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Bazıları saraylarda kâtiplik etmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bölgelerde ünlü hattât hanımlar yetiştirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an-ı Kerim,

‘Accâc, Muhammed el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn*, Kahire, 1383/1963.

Ahmed Emin, *Fecru'l-islâm*, Beyrut, 1975.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Beyrut, 1984.

⁶³) İbnü'l-emin, *Son Hattâtlar*, s. 800.

⁶⁴) İbnü'l-emin, *a.g.e.*, s. 829.

⁶⁵) İbnü'l-emin, *a.g.e.*, s. 831.

⁶⁶) İbnü'l-emin, *a.g.e.*, s. 820.

- ‘Aynî, Bedreddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (ö. 855/1451), *‘Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XX, Beyrut, trs.
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Bağdâdî, *Futûhu'l-büldân*, (thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ – Ömer Enîs et-Tabbâ), Beyrut, 1407/ 1987
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh*, I-VIII, İstanbul, 1984,
- el-Câhiz, Ebu Osman ‘Amr b. Bahr (ö.255/869), *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I-III, Beyrut, trs.
- el-Ceberî, ‘Abdulmüteâl, *el-Mer'etu fî't-tasavvuri'l-islâmî*, Kahire, 1984.
- Cevâd Ali, *Târihu'l-Arab kable'l-İslâm*, I-VIII, Beyrut, 1968.
- el-Cezâirî, Ebu Bekir, *el-Mer'etu'l-müslime*, Üçüncü baskı, Beyrut, 1407/ 1987.
- Corcî Zeydân, *İslâm Medeniyet Tarihi*, I-III, (Trc.Zeki Megamiz), İstanbul, 1973.
- ed-Dabbî, Ahmed b. Yahya b. Ahmed b. 'Umeyre, *Buğyetu'l-mültemis fî târihi ricâli Endelüs*, I-IV, Kahire, 1967.
- ed-Dânî, Ebu 'Amr 'Osman b. Sa'id (444/1052), *el-Mukni' fî resmi'l-mesâhihi'l-emsâr*, Kahire, 1978.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-IV, İstanbul, 1984.
- Encyclopaedia of Religion and Ethics*, Newyork, 1937.
- el-Ğazzî, Necmüddîn Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibu's-sâire*, I-III, (thk. Halil el-Mansur), Beyrut, 1997.
- Habib Efendi, *Hatt ve Hattâtân*, Dersaadet, H. 1305.
- Hamidullâh, Muhammed, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, Beyrut, 1983.
- el-İsfehânî, Ebu'l-Ferec, *el-Ağânî*, I-XXV, Beyrut, 1986.
- İbn Başkûvâl- Ebu'l-Kâsım Halef b.'Abdumelik, *es-Sıla fî târihi eimmeti'l-Endülüs ve üdebâihim ve muhaddisihim ve fukahâihim ve üdebâihim*, Madrid, 1883.
- İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî fî Tarihi'l-Mülûki ve'l-Ümem'i*, I-X, Beyrut, 1406/1985.
- İbnu'l-Esir, İzzeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsüdü'l-ğâbe*, I-VIII, (thk. Muhammed İbrahim el-Bennâ – Muhammed Ahmed 'Âşûr), Kahire, 1393 / 1973.
- İbn Hacer el-'Askalânî Şihâbuddin, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIV, Beyrut, 1402/1982.
- İbn'ül-Emin, Mahmud Kemal İnal, *Son Hattâtlar*, MEB. İstanbul, 1970.
- İbn Hallikân, Ebu'l-'Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekr (681/1282), *Vefeyâtü'l-a'yân fî enbâi ebnâi'z-zamân*, I-VIII, (thk.Dr.İhsan 'Abbas), Beyrut, 1977.
- İbnu'l-Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut, 1977.
- İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felâh 'Abdulhayy, *Şezerâtu'z-Zeheb*, I-VIII, Beyrut, 1979.
- İbn Mace, Ebu 'Abdillâh el-Kazvinî, *es-Sünen*, I-II, (thk.M.Fuad 'Abdulbâkî), Kahire, 1952.
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut, trs.
- İbn Tağriberdî, (874-1469), *en-Nücumu'z-zâhire*, I- IX, Kahire, 1963.
- İslâm Ansiklopedisi*, I-XIII, İstanbul 1978-1988.
- el-Kalkaşandî, Ahmed b.Ali (821-1418), *Subhu'l-'a'şâ fî sinâ'ati'l-inşâ*, I-X, Beyrut, 1987/1407.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *A'lâmunnisâ*, I-V, Beyrut, 1982.
- Kurtubî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, I-XX, Beyrut, 1985.
- Küçük İslâm Ansiklopedisi*, II. Fasikül, İstanbul, 1974.
- Mahmut Hâce Hüseyin, *Târihu'l-kitâbeti'l-'Arabîyye ve tatavvuruhâ ve usûlü'l-implâi'l-'Arabî*, I-II, Dımaşk, 2004.
- el-Makkarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî (1041/1631), *Nafhu't-Tîb min ğusni'l-Endülüs er-ratîb*, I-X, Mısır, 1949.
- Mehmet Dağ ve Hıfzurrahmân, *İslâm Eğitim Tarihi*, Ankara, 1974.
- Mehmet Zihni Efendi, *Meşâhirunnisâ*, I-II, Matbaa-i 'Amire, 1296/1879.
- el-Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim en-Neysâburî, *Mecme'u'l-emsâl*, I-II (thk. Na'im Hüseyin Zerzur), Beyrut, 1988.
- el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-ehâdisi'n-Nebevî*, I-VIII, İstanbul, 1982-1988.
- Muhammed 'Accâc el-Hatîb, *es-Sünnetu kable't-tedvîn*, Beyrut, 1981.
- Muhammed Ferîd Vecdî, *Dâiretu'l-me'ârif*, I-X, Beyrut, 2005.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Cami'u's-sahîh*, I-VIII, (thk.M.Fuad 'Abdulbâkî), İstanbul, 1981.
- Müstekîmzâde, Süleyman Sa'duddîn, *Tuhfe-i Hattâtân*, İstanbul, 1928.
- En-Nesâî, Ebu 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb, *es-Sünen*, I-VIII, Beyrut, trs.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahya b.Şeref, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lugât*, I-II, Beyrut, trs.
- Okiç, Muhammed Tayyib, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, Ankara, 1984.
- es-Safedî, Salaheddîn Halil Aybek, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, I-XXIV, Beyrut, 1979.
- es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-edeb*, Beyrut, 2005.

- es-Süyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahmân (911-1505), *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'an*, I-II, (thk. Mustafa Dîb el-Buğâ), Beyrut, 1996.
- , *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, I-II, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Beyrut, 1384/1964.
- Şehhâte, 'Abdullâh, *el-Mer'etu fî'l-islâm beyne'l-mâzî ve'l-hâdir*, Mısır, 1977.
- Şelebî, Ahmed, *Târihu't-terbiyeti'l-islâmiyye*, Kahire, 1982.
- Şevket Rado, *Türk Hattâtlar*, İstanbul, trs.
- Taşköprüzâde, Ahmed Efendi, *Miftâhu's-se'âde*, I-III, Beyrut, 1987.
- et-Tirâzî, Ebu'n-Nasr Mübeşşir, *el-Mer'etu ve hukukuhâ fî'l-islâm*, Beyrut, trs.
- Tirmizî, Ebu 'İsâ, *el-Câmi'u's-sahîh*, I-X, İstanbul, 1987.
- 'Ulvân- Abdullâh Nâsih, *Terbiyetu'l-evlâd fî'l-islâm*, I-II, Beyrut, 1985.
- Yâfi'î, **Mirâtu'l-cinân** ve *i'bratu'l-yakazân fî ma'rifeti havâdisi'z- zamân*, I-XII, Müesse-setu'r-Risâle, Beyrut, 1984.
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn, *Tezkiretu'l-huffâz*, I-IV, Mekke, 1374/1954.
- , *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I-XXV, (thk. Şu'ayb el-Arnâvûd başkanlığındaki Komisyon), 3. Baskı, Beyrut, 1985.
- , *el-İber*, I-IV, Beyrut 1985.
- Zeyneb Fevvâz, *ed-Dürri'l-mensûr fî rabbâti'l-hudûr*, Mısır, 1312/1894.
- Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm*, I-VIII, Beyrut, 1984